

РИБАЛЬСТВО ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ МІСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ НА РУБЕЖІ ХІХ–ХХ СТОЛІТЬ (на прикладі І.Франка)

У статті на прикладі І.Франка розкрито роль рибальства як форми дозвілля української інтелігенції Галичини рубежу ХІХ–ХХ століть. Описано улюблені способи та знаряддя вилову риби, показано їх зв'язок із традиційними елементами матеріальної культури місцевого населення. Установлено, що рибальство відобразалося у творчості інтелігенції та становило наукову цінність для неї.

Ключові слова: рибальство, міська інтелігенція, І.Франко, Галичина, дозвілля.

Наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. значно зросла самоідентифікація української галицької інтелігенції. Завдяки діяльності цього прошарку активізувалося громадсько-політичне та культурне життя краю, підвищився рівень національної свідомості місцевого населення. Ці процеси були значною мірою відображені в науковій літературі. Проте поза увагою залишився інший бік життя української галицької еліти, особливо тієї її частини, що проживала в містах. Мова йде про її дозвілля, яке на фоні різних політичних та економічних проблем виявилось білою плямою.

Форми відпочинку від напруженої та важкої роботи в інтелігенції були різними. Найпопулярніші – поїздки в село, прогулянки в гори тощо. Уже там, далеко за межами міст, одні відпочивали від важкої праці, інші набиралися натхнення, а хтось знаходив собі різні заняття. Одним із таких було рибальство, яким особливо захоплювався І.Франко.

В історіографії дана проблема практично не висвітлювалася. Основна інформація міститься в спогадах культурних і громадських діячів кінця ХІХ – початку ХХ ст. Так, про риболовлю І.Франка тільки в опублікованих матеріалах є понад п'ятдесят згадок. Цим зумовлена опора на епістолярні джерела. Щодо праць наукового плану, то нещодавно з'явилася невелика стаття Я.Зеленчука [5].

Захоплення І.Франка рибальством можна проаналізувати в трьох аспектах, а саме:

- як форма дозвілля;
- науковому;
- економічному.

Загалом, пристрась до риболовлі була завжди в родині письменника. Його брати – Захарій, що жив у Нагуевичах, та Онуфрій із Підгірок біля Калуша мали таке саме впоодобання [26, с.456]. Сам І.Франко рибальством захопився ще в дитинстві. Причому він поступово набирался досвіду в уміліших рибалок, його ж ровесників. Так, у своїх спогадах із гімназійних часів І.Франко зазначав: “Із моїх товаришів, що визначалися особливим талантом до риболовства, згадаю Заславського, що йшов вище від мене в школі..., і Теодора Савулу, селянського сина з Опарів... Оба ті знайомі мали незвичайний талант ловити рибу руками. З Заславським я перший раз ходив до потоку за Тептюжем; там у глибоких вирах під корчами Заславський руками зловив кілька кленів, коли натомість я решетом, окрім дрібної риби, міг зловити ледве одного. В тім самім потоці Савула зловив руками під корчами двох величезних кленів, де я решетом не міг зловити ані одної рибки” [22, с.561].

З часом письменник став справжнім професіоналом-рибалкою. За словами його сучасника, учителя гімназії Г.Величка, І.Франко дуже добре розумівся, “де риба любить пересиджувати, в яку пору найлегше її зловити, й знав прекрасно всякі породи риб, життя їх, норони та звички” [2, с.292]. Свої знання він намагався передати власним

дітям. Навчав їх розпізнавати різні види риби, розповідав, як правильно їх ловити тощо. Для дітей прогулянки на риболовлю були дещо втомлюючими, оскільки батько вимагав від них повної тиші на березі річки [25, с.29].

У цілому, І.Франко віддавався улюбленому заняттю всюди, де бував на відпочинку чи в експедиції. Траплялося, що він спеціально відправлявся на риболовлю зі Львова. Географія місць, де письменник рибалив, тягнеться від річки Сян [19, с.530] до села Шидівці на Поділлі [11, с.251], від річки Скварява Нова біля Жовкви [14, с.433] до річки Серет на Буковині [3, с.497]. Він однаково любляв ловити рибу як у потічках і річках, так і в ставах.

Щодо способів риболовлі, то письменнику найбільше подобалися різноманітні сітки та саки, крім того, часто ловив руками, рідше вудкою. Він власноруч підбирав гирі до волока, поплавці, робив сачки, ятір, приладжував бовть [27, с.463]. Деякі знайомі І.Франка заставляли його за плетінням сітей [9, с.136–137; 8, с.301]. Є свідчення, що він використовував й отруту для риби [12, с.219].

На риболовлю письменник вибирався в будь-який період дня, інколи навіть після підвечірку. Бувало, він так захоплювався, що міг рибалити цілий день аж до присмерку [3, с.497]. Як правило, І.Франко ловив рибу роздягнений або в сільській полотнянці, “бо ця одіж була найбільш до цього пригожа і вигідна” [25, с.29]. Рибалив письменник як наодинці, так і з помічниками (друзями чи селянами). Останнім відводилася роль загоничів або вони змушені були носити за ним кошик із рибою [18, с.239]. Часто за помічника була його дружина Ольга [16, с.114].

Щоб краще відобразити процес риболовлі, наведемо уривок спогадів громадсько-політичного діяча Л.Чикаленка, який, ще будучи студентом, їздив з І.Франком рибалити. “...Взявшись кожен за патику з свого кінця сітки, ми полізли у воду і як можна тихше, не чалапаючи по воді ногами, обходили прибережні кущі, кожен тримаючи долішній кінець патику похило від себе вперед і доторкаючись ним самого дна... По даному Франком знаку я, тримаючи сітку правою рукою, заходив вперед, коли кущ траплявся нам справа, і, минаючи його, простував до самого берега вище нього. Франко, тримаючи сітку лівою рукою, просто наближався до берега нижче куща і “бовтем” у правій руці бив з розмаху, як списом, у воду. Повітря, загнане широким отвором рогу, з гучним белькотом підносилось з самого дна калабані і полохало з-під куща рибу, що там тайлась”. Такий процес вимагав неабиякої зосередженості, уваги та взаєморозуміння, без чого все могло звестися нанівець: “Вся штука полягала в тому, щоби рибалкам не раніше і не пізніше того, як треба, піднести разом долішні кінці патиків себто долішній край цілої сітки на поверхню води і не дати сполоханій рибі вернутись під кущ, коли вона вже доплила до сітки і наткнулась на неї писком. Штука не мудра: треба тільки відчутти той момент, коли риба штовхне сіть і відразу відтяти рибі утечу. А тоді піднімаємо сітку патиками угору і з захопленням дивимось, що саме тріпочеться у нашій “гамаку” [28, с.418].

Виловлену рибу І.Франко приносив переважно додому. Інколи з товариством варили юшку на березі ставу [4, с.195]. Варто відмітити, що він використовував деякі методи приготування риби, які нині невідомі. Зокрема, І.Франко з дружиною сушили рибу на жердинах на березі річки над ялівцевим димом [15, с.129]. Цей факт яскраво відображає багатогранність матеріальної культури населення Галичини.

У самому процесі рибалення письменника наявний певний ритуальний характер. Це яскраво простежується в тому, що риболовлю він розпочинав словами “Поможи, Боже...” [20, с.221]. Крім того, зловивши рибу, І.Франко часто говорив різноманітні приповідки. Так, витягнувши з води плотицю, письменник казав: “Як тобі на ім’я? Ага, ти плотиця, а до того ще плідниця, іди си далі й гуляй, вода раєм є для тебе і ти шкоди не несеш”. Піймавши окуня, І.Франко промовляв: “Ти, лайдаку, ти підеш у мою паку, ти нікого не щадиш, ти всі риби пожираєш, життя нікому не щадиш”. А зловивши

щупака, говорив: “Ти, щупаку, ой ти, хруню, я ти зараз по голові всуну, ти всі риби пожираєш і нікого не щадиш, навіть брата ти вбиваєш, а паном ся називаєш, кінець життя тобі днесь” [17, с.46].

Окрім риби, письменник також полюбляв ловити раки. Йому були відомі два способи ловлі раків. Перший – на вудку, до якої як наживка чіплялася печінка чи печена на вогні жаба. При обережному підніманні вудки вгору підставлявся сак, у який падали раки, опинившись у повітрі [26, с.457]. Натомість уночі він ловив раків із допомогою смолоскипа. Вони вилізли на світло й тоді їх легко було схопити та вкинути до кошика [6, с.438].

Зазначимо той факт, що з риболовлю були пов’язані як приємні, так і трагічні епізоди життя І.Франка. Так, під час ловлення риби простудився, а згодом помер його друг Ф.Дергало [26, с.456].

І.Франко за життя мріяв мати власний ставок із рибою [13, с.374]. Однак ця мрія так і не була реалізована. Крім того, він у 1907 році мав намір домовитися про спорудження в Криворівні так званих засіків, з яких дуже легко ловити форель. Було навіть обговорено ціну їх побудови [3, с.497–498]. Проте ця справа не була втілена в життя.

Зазначимо, що займатися риболовлю на рубежі XIX–XX ст. було непростою й недешевою справою. На той час діяв закон про рибальство від 31 жовтня 1887 року. У ньому чітко регламентувалося право риболовлі, яке надавалося виключно власникам рибальських посвідчень [29, с.22]. Особі, яка не володіла цим правом, рибалити заборонялося. Дочка І.Франка А.Франко-Ключко залишила згадку, що батько був один раз спійманий жаңдармом під час ловлення риби. З того часу, як вона зазначає, він заздалегідь брав собі дозвіл на вилов риби [25, с. 29–30]. Проте такі дозволи видавалися за певну плату. Зважаючи на широку географію рибальства письменника, мало ймовірно, щоб він завжди брав такий дозвіл.

Рибальство знайшло відображення й у творчості І.Франка. Зокрема, в оповіданні “Щука” висвітлено вилов риби з допомогою сітки [23, с.75–76]. Крім того, у творі “Як Юра Шикманюк брів Черемош” детально описується ловля головатиці, простромленою остю [24, с.456–457]. Так вдало передати цей процес разом із внутрішніми переживаннями риболова міг лише інший досвідчений рибалка.

Франкове захоплення рибальством переростало й у науковий інтерес. Під час подорожей, а також відпочиваючи в різних населених пунктах Галичини, письменник завжди цікавився, якими способами місцеве населення ловить рибу [11, с.238]. Недавнім у своїй статті “Наукова експедиція на Бойківщину” він дуже детально описав рибальські знаряддя, якими користувалися тамтешні селяни [21, с.96–97]. Зі своїм товаришем Ф.Вовком І.Франко цілими годинами розмовляв про різноманітні снасті й способи вилову риби, про стан рибальства в Добруджі та Наддніпрянській Україні [10, с.299]. Ця тенденція простежується й у його листуванні [7, с.38].

Письменника турбували й економічні проблеми розвитку рибальства в регіоні. Так, у 1916 році був прийнятий новий крайовий закон про рибальство. І.Франко відзначав його недосконалість і невідповідність для галицького селянства. Він мав намір через свого знайомого адвоката С.Барана новелізувати цей устав (внести зміни) [1, с.450]. Проте через брак часу цього так і не було зроблено. Зауважимо також, що будівництво вже згаданих нами засіків у Криворівні могло б сприяти збільшенню там кількості форелі.

Окрім І.Франка, рибальством захоплювалися й інші представники інтелігенції. Серед них – В.Гнатюк, Ф.Вовк, А.Павлик. Багато як світських, так і духовних інтелігентів мали власні стави (зокрема, адвокат І.Сохацький із Калуша, священник О.Пристаї із Трускавця). Проте саме постать І.Франка сприяла популяризації такої форми дозвілля серед даного соціального прошарку.

Отже, рибальство було одним із поширених видів відпочинку галицької інтелігенції. Займалися ним переважно на вакаціях, хоч траплялися й спеціально організовані поїздки на річку чи став. Характерною рисою такого виду дозвілля було розмаїття способів і знарядь ловлі риби (від вудки до складніших ятерів). Важливим є той факт, що представники інтелектуального прошарку, захоплюючись рибальством, цікавилися станом даного промислу в різних частинах Галичини. Важливу інформацію про цю складову матеріальної культури місцевого населення вони залишили у своїх спогадах, наукових і творчих працях. Усе це дозволяє, певною мірою, відкрити деякі аспекти проблеми побуту української міської інтелігенції Галичини, а також розвитку традиційного рибальства в даному регіоні.

1. Баран С. З моїх спогадів про Івана Франка / С. Баран // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 440–452.
2. Величко Г. Спомини про Івана Франка / Г. Величко // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 288–292.
3. Волянський О. Мої спомини про Івана Франка / О. Волянський // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 491–501.
4. Гаврилик Р. Наш великий земляк / Р. Гаврилик // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів : Каменяр, 1972. – С. 194–196.
5. Зеленчук Я. Іван Франко: “Ловля риб – моя пристрасть” / Я. Зеленчук // Гуцульський календар. – 2008. – Вип. 13. – С. 76–77.
6. Зубрицький П. Іван Франко в Лютовиськах / П. Зубрицький // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 437–440.
7. Книш І. Іван Франко та рівноправність жінки / І. Книш. – Вінніпег : Новий шлях, 1956. – 155 с.
8. Коцюбинський М. Іван Франко / М. Коцюбинський // Спогади про Івана Франка. – К. : Дніпро, 1981. – С. 300–301.
9. Кравченко У. Пісня і квіти для нього / У. Кравченко // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 136–140.
10. Кузеля З. Із моїх споминів про Івана Франка / З. Кузеля // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 296–299.
11. Лепкий Б. Іван Франко / Б. Лепкий // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 229–255.
12. Маковей О. Із щоденника / О. Маковей // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів : Книжково-журнальне товариство, 1956. – С. 213–219.
13. Мочульський М. З останніх десятиліть життя Івана Франка (1896–1916) / М. Мочульський // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 364–393.
14. Олесків-Федорчакова С. Із спогадів про Івана Франка / С. Олесків-Федорчакова // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 433–437.
15. Попович К. Спомини про Івана Франка / К. Попович // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 123–131.
16. Рошкевич М. Спогади про Івана Франка / М. Рошкевич // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 108–118.
17. Спомини Петра Перегуляка про Івана Франка // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів : Каменяр, 1972. – С. 43–47.
18. Стефанік В. Про Івана Франка / В. Стефанік // Спогади про Івана Франка. – К. : Дніпро, 1981. – С. 238–240.
19. Филипчак І. Спомини про великого бойка (Івана Франка) / І. Филипчак // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 526–530.
20. Флюнт З. Мої спогади про доктора Івана Франка / З. Флюнт // Іван Франко у спогадах сучасників. – Львів : Книжково-журнальне товариство, 1956. – С. 220–222.
21. Франко І. Етнографічна експедиція на Бойківщину / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 36. – С. 68–99.
22. Франко І. Спомини з моїх гімназійних часів / І. Франко // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 560–561.
23. Франко І. Шука / Франко І. // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 21. – С. 70–76.
24. Франко І. Як Юра Шикманюк брів Черемош / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах. – К. : Наукова думка, 1979. – Т. 21. – С. 424–472.

25. Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина. Спомини / А. Франко-Ключко. – Торонто : Ліга визволення України, 1956. – 132 с.
26. Франко П. Спогади про батька / П. Франко // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 453–460.
27. Франко Т. Мої спогади про батька / Т. Франко // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 460–465.
28. Чикаленко Л. Як ми з І. Франком ловили рибу / Л. Чикаленко // Спогади про Івана Франка. – Львів : Каменяр, 1997. – С. 416–418.
29. Ustawa krajowa // Nowicki M. O rybach dorzeczy Wisły, Styru, Dniestru i Prutu w Galicyi. – Kraków, 1989. – S. 6–27.

In this article on an example of I. Franko is opened a role of fishing as forms of pastime of the Ukrainian intelligency of Galicia of boundary XIX–XX of centuries. The authors described favorite tackles and ways of fishing, shown their connection with traditional elements of material culture of local population. It is shown, that fishery was displayed in creativity of intelligency, had a scientific interest for her.

Key words: fishing, town intelligency, I. Franko, Galicia, pastime.

УДК 39-037
ББК 63.3

М. Я. Бацвін

ТЕХНОЛОГІЯ ВИГОТОВЛЕННЯ ДОМОТКАНОГО ТА СУКНЯНОГО ПОЛОТНА НА ОПІЛЛІ В КІНЦІ ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. (НА МАТЕРІАЛАХ РОГАТИНСЬКОГО Й ГАЛИЦЬКОГО РАЙОНІВ)

Головний вид діяльності населення Опілля на початку ХХ ст. був пов'язаний із виробництвом тканин для власного одягового, господарського й інтер'єрного призначення. Для технології використовувалися механічні ткацькі верстати двох типів: вертикальний і горизонтальний, куделі та веретено для прядіння ниток. На зміну куделі приходять прядка ножного приводу, яка значно полегшила процес прядіння.

Ключові слова: льон, полотно, ткацтво, Опілля.

У першій третині ХХ ст. промислова індустрія активно розвивалася. Серед галузей легкої промисловості текстильна промисловість вирізнялася значними темпами зростання об'ємів виробництва. Фабричні тканини все більше проникали у сферу щоденного побуту українців, що призвело до витіснення з ужитку домотканих виробів, а згодом і окремих видів тканин для одягу й інтер'єру. У зв'язку із цим різко скоротилися посіви льону, конопель, зменшилося поголів'я овець як сировинної бази для домашнього ткацького виробництва. Унаслідок цього селяни почали активно застосовувати фабричну бавовняну пряжу, що призводило до втрати технології виготовлення домотканого лляного та сукняного полотна для повсякденного вжитку. Основне завдання нині – на основі польових досліджень описати технологію виготовлення й дати відповідну характеристику.

Саме тому актуальність теми зумовлюється й тим, що на сьогодні проблема комплексного вивчення допоміжних промислів і ремесел на Опіллі в 90-х рр. ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. залишається малодосліджена. У зв'язку із цим постала потреба вивчити й узагальнити знання про технологічні особливості виготовлення полотна й означити їх етнокультурну характеристику. Саме тому основне завдання бачимо в проведенні комплексного аналізу технології, виявленні технологічних прийомів, які побутували в населення Опільського історико-етнографічного району [2, с.30].

Основний масив джерельних матеріалів становлять польові матеріали, зібрані дослідниками Музею народної архітектури та побуту Прикарпаття впродовж 1999–2004 рр., який знаходиться на території Національного заповідника “Давній Галич”. Окремих праць, що присвячені проблемі дослідження, немає. Виняток становлять ро-